

WSTĘP

Pragnienie „wyrównania straconego czasu” spowodowało, iż oddajemy do rąk czytelników jednocześnie tom IX i X za lata 1996 i 1997. Ten podwójny tom treściowo jest spójny. Jest w pewnym stopniu kontynuacją problematyki tomu VIII, gdyż zawiera dalsze rozważania z pogranicza patologii rozwojowej i społecznej. Problematykę taką wymuszają potrzeby poznawcze środowiska naukowego; chęć dokładniejszego poznania mechanizmów powodujących patologię zachowania ludzi, a także pragnienie niesienia pomocy innym.

Problemy rozwoju i zaburzeń funkcji poznawczych człowieka są od wielu lat tymi zagadnieniami, które występują nierozzerwalnie w sytuacji analizy różnorodnych form uczenia się, rozwoju umiejętności językowych, czytania, pisania, zwłaszcza w przypadku małych dzieci. Poznanie przyczyn różnic indywidualnych w osiągnięciach, a głównie zaburzeń umiejętności czytania od wielu lat bazuje na poznawaniu mechanizmów neurofizjologicznych funkcji mózgu, a w tym roli (udziału) lewej i prawej półkuli. Jak piszą M. Bogdanowicz (UG) i G. Krasowicz (UMCS), zaburzenia umiejętności czytania są wyjaśniane przez konkurencyjne teorie: braku dominacji półkulowej S. Orsona, model opóźnionego dojrzewania lewej półkuli według Satza, model dominacji prawej półkuli według Witelson czy też omawiany obszerniej model zmiennego zaangażowania półkul w procesie opanowywania umiejętności czytania według D. J. Bakker. D. J. Bakker zakłada istnienie typów dysleksji rozwojowej, zależnych od takich zmiennych, jak wiek rozwojowy, typ graficzny zapisu tekstu i innych. W konkluzji autorki piszą, że „przedstawione tu rozważania wskazują na to, że niezależnie od dyskusyjności założeń neuropsychologicznych, także pozostałe założenia Bakker wydają się wątpliwe i niejasne. Dlatego też przenoszenie tej teorii na grunt polski jest ryzykowne”.

Zaburzenia procesu czytania, a także niedostatki rozumienia treści odtwarzanego tekstu nie mijają wraz z dzieciństwem, ale utrzymują się niekiedy przez całe życie. Dotyczy to osób o średnich, a nawet podwyższonych uzdolnieniach intelektualnych. Problem ten analizuje B. Wszeborowska-Lipińska (UG) w odniesieniu do młodzieży starszych klas licealnych. We wprowadzeniu nadmienia ona, że obecnie można

wyodrębnić trzy podstawowe nurty badań dotyczących patomechanizmu dysleksji rozwojowej. Jako pierwszy pojawił się nurt neuropsychologiczny, w którym wskazano, jak ważną rolę w patomechanizmie odgrywają zaburzenia w funkcjonowaniu analizatorów: wzrokowego, słuchowego, kinestetyczno-ruchowego, oraz zaburzenia procesów wykonawczych, wynikające z motoryki rąk i wadliwego funkcjonowania narządów mowy. Oprócz percepcji wzrokowej, słuchowej i kinestetycznej doniosłą rolę odgrywają pamięć i uwaga. Zwolennicy socjolingwistycznego nurtu badań wskazują na istnienie związku między sukcesem w nauce pisania i czytania a skutecznym sposobem posługiwania się językiem podczas porozumiewania się. Autorka dodaje, że wszystkie te kierunki badań są wobec siebie komplementarne, współlistnieją i uzupełniają się nawzajem. Prócz tego w rozprawie omówiono wyniki badań nad wpływem zaburzeń funkcji percepcyjno-motorycznych na trudności występujące w czytaniu u młodzieży licealnej.

Inny problem omawia B. Gawda. W kręgu jej zainteresowań od kilku lat znalazło się pismo ręczne, ale jako materiał projekcyjny, służący diagnozowaniu cech osobowości. Rozprawa zamieszczona w niniejszym tomie dotyczy analizy pisma osób chorych psychicznie. Forma pisma w psychozach, nerwicach, epilepsji, alkoholizmie, narkomanii czy chorobie Alzheimera i Parkinsona zawiera specyficzne cechy, różnicujące autorów pisma obciążonych określonymi schorzeniami.

Innym problemem zajmuje się G. Tkaczyk. Jej rozważania dotyczą metod czynnościowych w kształtowaniu pojęcia liczby naturalnej u dzieci szkoły specjalnej. Czynnościowe nauczanie matematyki według koncepcji Z. Krygowskiej to przyjęcie założenia o operatywnym charakterze działań matematycznych, prowadzących od myślenia konkretnego, wyobrazeniowego do operacji abstrakcyjnych. W przypadku dzieci o opóźnionym rozwoju intelektualnym strategie dydaktyczne są bardzo istotne, decydują bowiem o efektywności nauczania i uczenia się tych dzieci.

Dwie kolejne rozprawy dotyczą analizy rozwoju i jego zaburzeń „u dzieci w wieku przedszkolnym. V. Tuszyńska-Bogucka omawia teoretyczne przesłanki adaptacji i dezadaptacji dzieci, zwracając uwagę na problem konformizmu i nonkonformizmu, a w szczególności na takie kryteria, jak:

- utrzymanie integracji osobowości,
- przystosowanie do społecznych żądań,
- przystosowanie do warunków rzeczywistości,
- wypracowanie, utrzymanie i rozwijanie wartości,
- dojrzewanie i rozwój jednostki,
- panowanie nad swoimi reakcjami i utrzymywanie się na optymalnym poziomie funkcjonowania,
- współdziałanie społeczne (za: K. Popielski).

W odróżnieniu od poprzednich opracowań rozprawa V. Tuszyńskiej-Boguckiej kładzie nacisk na emocjonalną sferę osobowości dzieci, a nie tylko na ich możliwości poznawcze. Zdaniem autorki problem ten wymaga systematycznych i pogłębionych badań, szczególnie w przypadku dezadaptacji społecznej, z jej negatywnymi, ale i pozytywnymi następstwami dla jednostki i jej społecznego otoczenia. Jak gdyby w uzupełnieniu tych braków M. Filus podjęła problem twórczego rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego dzieci przedszkolnych. Za J. Deweyem pisze, że ekspresja może odegrać istotną rolę w życiu dziecka, przyczyniając się do jego wszechstronnego rozwoju, umożliwiając coraz to lepsze poznanie siebie i swego otoczenia. Ale z przeprowadzonych badań wynika smutny wniosek: przedszkola w bardzo małym stopniu wykorzystują naturalne możliwości dzieci w zakresie ekspresji twórczej.

Problem samokontroli na przykładzie dzieci chorych na cukrzycę omawia M. Wiśniowiecka. Pisze ona, iż w ostatnich latach daje się odnotować rosnące zainteresowanie tematyką samokontroli u ludzi. Jest to spowodowane zapotrzebowaniem społecznym na różne formy psychokorekcji (psychoterapia, resocjalizacja, rehabilitacja) oraz formowaniem się nowego obrazu człowieka jako jednostki podmiotowej, sterującej własnym zachowaniem zgodnie z subiektywnym obrazem relacji między sobą a światem. Okazuje się, że choroba dziecka sprzyja jego dojrzewaniu społecznemu, a zarazem samokontroli. Być może, jest to w przypadku choroby przewlekłej jedyny aspekt pozytywny w życiu dziecka.

Kolejne rozprawy związane są z funkcjonowaniem rodziny i jej wpływem na kształtowanie się osobowości dzieci, jej integrację, dezintegrację, dojrzałość emocjonalną i społeczną. Jak zwykle bardzo oryginalną rozprawę prezentuje K. Pospiszyl. Zwraca on uwagę na to, że wiedza psychologiczna o człowieku ma dwa źródła: jedno to coraz bardziej wyrafinowane procedury ilościowe i obliczenia statystyczne, druga to kultura ludzka, a w niej literatura, sztuka, rity, w których zakodowane są autentyczne tęsknoty, marzenia i lęki ludzi żyjących w różnych epokach historycznych. Trzeba się z tym zgodzić, zważywszy na uniwersalizm tej wiedzy w odniesieniu nie tyle do pojedynczych jednostek, co całych grup społecznych. „Pierścień destruktywności i mocy uzdrowicielskiej rodziny (familiologiczne aspekty pierścienia Nibelunga)” to fascynująca analiza mechanizmów osobowościowego zachowania się ludzi.

M. Taracha pisze o wpływie rodziny na kształtowanie się niepokoju egzystencjalnego u młodzieży maturalnej, natomiast E. Prokopowicz-Pilecka poddała próbie preferencje barwne w wytworach plastycznych jako metodę projekcyjną w diagnozowaniu postaw rodzicielskich i stosunku do rodziców, autorów prac malarskich. W zakończeniu autorka stwierdza, że istnieje zależność między preferowanymi barwami a ogólnym klimatem rodzinnym, w jakim wychowali się badani. J. Ostasz oma-

wia stosunki wewnątrzrodzinne w percepcji dzieci z porażeniem mózgowym. Pisze ona, iż szczególnie ten typ niepełnosprawności wpływa na zachwianie prawidłowych stosunków rodzinnych, a sytuacja rodzinna wpływa z kolei na usprawnianie psychoruchowe dzieci, w szczególności zaś na jego funkcjonowanie emocjonalno-społeczne. Porażenie mózgowe jest trudnym problemem życiowym nie tylko dla chorego dziecka, ale także dla rodziców.

Innym bardzo poważnym problemem jest patologia społeczna młodzieży zażywającej środki odurzające i związek tej patologii z sytuacją rodzinną. A. Marzec-Tarasińska przedstawia raport z badań własnych, w którym stara się odpowiedzieć na następujące pytania:

- Jak młodzież zażywająca i nie używająca środki odurzające postrzega postawy rodzicielskie?
- Jaki klimat wychowawczy panuje w tak zróżnicowanych rodzinach?
- Jaki jest poziom identyfikacji młodzieży z tych grup z własną rodziną?
- Jakie metody i techniki wychowawcze stosowane są w tych zróżnicowanych rodzinach?

Autorka dostarcza materiału do stwierdzenia, iż rodzina ma niezaprzeczalny (choć nie wyłączny) wpływ na patologizację życia dzieci i młodzieży.

O wartościowaniu i wartościach młodzieży, a także zależności tego procesu od postaw wychowawczych rodziców piszą M. Sitarczyk i B. Kita. Pierwsza rozprawa jest ujęciem teoretycznym problemu w świetle psychologii humanistycznej, druga (autorstwa M. Sitarczyk) to relacja badań nad związkiem postaw wychowawczych matek, a doświadczaniem kryzysu w wartościowaniu przez ich córki. W konkluzji autorka stwierdza: „W związku z tym, że jedynie matka potrafi przyjąć dziecko takie, jakie ono jest, bez żadnych warunków (dzięki temu może mu dać poczucie bezpieczeństwa, własnej wartości, optymizm, poczucie samoakceptacji), zatem nadmiar wymagań z jej strony jest bardziej »groźny« niż nadmiar wymagań ze strony ojca”. Już na zakończenie rozpraw analizujących różne formy patologii indywidualnej i grupowej (w tym warunkowanej sytuacją rodzinną) J. M. Wolińska omawia wpływ zróżnicowania płciowego na zachowania agresywne u dorastającej młodzieży. Jak wynika z badań, dorastający chłopcy przejawiają raczej agresję fizyczną, dziewczynki w ocenie rówieśników przejawiają agresję psychiczną o wyraźnych skłonnościach do samoagresji.

Prócz „ciemnej strony” natury ludzkiej w tym bogatym treściowo tomie mamy kilka innych opracowań. M. Łobocki prezentuje najnowsze trendy w badaniach nad altruizmem, omawiając altruizm a zdolności empatyczne, altruizm w kontekście norm społecznego zachowania, altruizm a samopoczucie oraz metody i źródła wiedzy o altruizmie, które, zdaniem autora, wymagają ciągłego doskonalenia.

Pod koniec w niniejszym tomie zamieszczono jeszcze trzy różne rozprawy. G. E. Kwiatkowska zajęła się stereotypem w wypowiedzi ludzkiej (w kulturze), a ściślej w wypowiedzi literackiej i plastycznej. Jest to ujęcie niestereotypowe o stereotypie. Do tego czasu schemat w wypowiedzi ludzkiej traktowano raczej jako znak zbiorowości, jako forma wypowiedzi nieautentycznej, pozbawionej cech kreacyjnych. Autorka wskazuje jednak na wartości istotne i raczej pomijane.

Dwie ostatnie prace dotyczą zagadnień bardzo aktualnych dla życia i sukcesu zawodowego człowieka. M. Filus analizuje kompetencje menedżerskie kierownika zespołu i wpływ tych uzdolnień na sukces lub porażkę osobistą. D. Zarębska-Piotrowska pisze bardzo kompetentnie o tym, jaką cenę płaci człowiek za „sukces zawodowy”, za spełnienie i niespełnienie życiowe w kontekście uwarunkowań osobowościowych. Co niesie za sobą „kult sukcesu”, rywalizacja, walka o dominację i realizację podwyższonych aspiracji? Na te i inne pytania stara się odpowiedzieć autorka rozprawy.

Myślę, że ten bogaty treściowo i formalnie zbiór rozpraw zainteresuje (choć w części) najbardziej wybrednego pod względem poznawczym czytelnika.

Stanisław Popek

